

JOSEPH GULSOY

QUER 'roca, penyal' I LA SEVA FAMÍLIA
EN LA TOPONÍMIA CATALANA*

A l'article *Quer* del *DECat.* (VI, 926-935), donem amb copiosos detalls la història de l'apel·latiu *quer* 'roca, penyal' (<*CARIU), en desús des del final de l'Edat Mitjana: mot d'origen preromà que remunta amb tota probabilitat a un cèltic *KARIO-, relacionat per la seva banda amb l'arrel *karr-* 'pedra, roca', present en indoeuropeu i emparentada amb el basc ant. *karri*, mod. (*h*)*arri* 'pedra'. Hi hem demostrat que *CARIU / *CARIA havia generat una extensa família de derivats: així al costat de *quer* 'roca, penyal' / *quera* 'rocam', hi ha un diminutiu en *-ol* / *-ola* (*querol* / *querola*), un adjectiu amb el sufix *ós* / *-osa* (*querós* / *querosa*) i col·lectius en *-ĒTUM* / *-ĒTA*, i encara altres derivats; i, a més, hi hem fet constar que tota la família havia deixat molts de rastres en la toponímia catalana, sobretot a la zona pirenaica, on abunden penyals i elevacions rocoses.

L'article esmentat del *DECat* traça la història i l'origen de *quer* < *CARIU examinant els seus reflexos lèxics i toponímics en el domini romànic, ultra el territori català, l'occità i el de França central, i d'altres. Els noms de lloc catalans s'hi donen amb la documentació antiga essencial, si bé limitada. En aquesta comesa intentem una presentació més sistemàtica i més detallada, i fornim una documentació més completa; a més, ací enfoquem una sèrie de noms que no s'hi tracten: *Carraig*, *Querrot*, *Querines*, *Querlibà*, *Queribús*.

Farem la nostra presentació d'acord amb la següent classificació:

(a) noms que suposen o s'expliquen directament pel cèltic *KARIO-;

* Aquest treball fou enllestit per a l'*Onomasticon Cataloniae*. No li va semblar, al Professor J. Coromines, desitjable incloure-l'hi per ser molt llarg, i per tenir present també el fet que ja bona part dels topònims foren tractats a l'article *Quer* del *DECat*, redactat per nosaltres. Ací el publiquem amb alguna addició i unes modificacions.

(b) els topònims que es basen en *quer* / *quers* i *quera*; (c) els noms de lloc que perpetuen els derivats de *quer* i *quera*; (d) els topònims que s'han format de compostos de *quer*, amb noms de persona, amb substantius i amb adjectius. Al final, en un apèndix mirarem la qüestió de l'origen de *Cardedeu*, nom que s'ha explicat últimament com un compost de *quer*.

Per a aquest estudi ens servim principalment: dels materials de l'*Onomasticon Cataloniae* (= *OnomCat*), que consta de dades antigues i d'altres de modernes recollides *in situ* pel professor Coromines (JCor.) en les seves enquestes (on JCor. 1959 indica l'any de l'enquesta); i utilitzem, a més: P. Ponsich, *Límits històrics i repertori toponímic dels llocs habitats dels antics «Països» de Rosselló-Vallespir-Conflent-Capcir-Cerdanya-Fenolledès* (= Ponsich, *Rep. Top.*), «Revue "TERRA NOSTRA"» núm. 37 (1980); l'article de P. Vidal, *Mélanges de Toponymie Catalane: I. Le mot «quer» dans la toponymie roussillonnaise*, «Ruscino», III (1913), ps. 51-69, que fou enllestit en gran part pels materials toponímics recollits per l'arxiver Bernat Alart; *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae* (= *GlMedLatCat.*), per M. Bassols de Climent, J. Bastardas, *et alia* (Barc., 1960-); *Gran Enciclopèdia Catalana* (= *GrEncCat.*) (Barc. 1969-1980); *Gran Geografia Comarcal de Catalunya* (= *GrGeogrComCat.*), I-XV (Barc. 1985); *Diccionari català-valencià-balear* (= *DCVB*), per Mn. A. M. Alcover, F. de B. Moll (Palma de Mall., 1926-1968); J. Balari, *Orígenes històrics de Catalunya* (= Balari, *Oríg.*) (Barc. 1899), 2a. ed. de 1964; Petrus de Marca, *Marca Hispanica sive limes Hispanicus* (= *MarcaHisp.*) (París, 1688) (reprod. de 1972, Barc.); *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón* (= *CoDoACA*), de P. de Bofarull, *et alii* (Barc., 1847-1910); vegeu, a més, la Bibliografia.

I. Noms que suposen o s'expliquen directament pel cèltic

*KARIO- : *Bolquera, Caraig, Pincaró***BOLQUERA**

Poble a l'extrem nord-est de l'Alta Cerdanya, prop de Montlluís i de Font-romeu, que afronta el seu terme pel nord amb el Capcir.

L'*OnomCat* dedica a aquest topònim un article (III, 57-59a). En els documents antics apareix escrit com *Bolcharia* 876, *Bolcaria* 937, *Bolcheria* 1009, *Vulcaria* 1011, *Volchera* 1037, «villa *Volquera*» c. 1182, etc. (ib., 57a). Com hi indica JCor. hi havia hagut acord entre els erudits (entre ells Alart, i JCor. mateix), que en la formació d'aquest nom ha entrat el mot *quer* 'roca', sens dubte en la forma *quera* 'penyal, rocassa'. Pel que fa a l'inicial *Bol-*, JCor. crida l'atenció sobre la presència de diversos llocs dits *Voló* en el territori cerdanorossellonès, explicable per la radical VOLON- 'pendent', 'vessant rost', d'origen cèltic com es constata a l'article *El Voló* de l'*OnomCat*. JCor. conclou amb prou convicció que hi tindriem un originari *Volquera*, provinent d'una base cèltica VOLO-CARIA significat 'les roques (o la rocassa) del rost' i afegeix que aquesta és una descripció justa de la topografia del Bolquera cerdà (més dades a l'article esmentat de l'*OnomCat*).

CARAIG

GrGeogrComCat (XIV, 259) dóna *Caraig* com a nom d'un turó en el terme de Pontellà (Rosselló); JCor. registra *serrat de Quaraig* [sic] en el poble veí de Cànoes (*OnomCat* II, 317b43, s.v. *Balaig*). PVidal (1913, 65) ens informa que *Caraig* (ell escriu *Querag*) és nom d'un estany antic del Rosselló, dins els termes de Pontellà i Nyils, i ell (ib.) i Ponsich (*Rep. Top.* 52) ens proporcionen aquest testimoniatge:

Stagnum de Karayg, - de Karaig 1183, *Caraig* 1185, 1195, *Carag* 1187, - *de Caracho* 1195, *Carag* 1333, *Carayg, Quarag* 1380

PVidal troba, a més, *Caraig* com a nom d'un lloc en el terme de Taurinyà (Conflent) en un doc. de 1347: «I. curtale cum terris suis in terminis de Taurinyano loco vocato *Caraigz*» (*loc. cit.*).

El *Caraig* és nom d'una muntanya entre Montoriol i Torderes als Aspres (Rosselló), i hi ha *el torrent de Caraig*, un dels afluents del riu Rard prop de Torderes (vegeu el mapa que inclou *GrGeogrComCat* XIV, p. 11 i p. 250).

ETIM. Notem que la final *-aig* apareix en *Bugarach* (pron. *-ač*), nom d'un municipi de l'Aude i d'un pic enorme, i també en *Balaig*, nom d'una vall del Canigó, on es troben també l'estany de *Balaig* i el bosc de *Balaig* (*OnomCat* II, 317b20ss.). JCor. hi veu sota *-aig* un sufix *-AIO-*, d'aspecte indoeuropeu, i es decanta a considerar-lo cèltic per diverses raons, entre elles perquè l'arrel *Car-* de *Caraig* té aparences segures de ser un reflex de *KARIO-* 'roca' (vegeu *OnomCat* s.v. *Balaguer*, II, 316b6ss.). Tot ens condueix, doncs, a una base preromana **KARAIIO*, i no a un derivat de *quer* com ho suggereix PVidal (1993, 65). La documentació antiga, sempre a base de *Car-*, no afavoreix una derivació de **CARIUM*, de temps romà, i, a més, hi ha el problema del sufix. D'altra banda el mateix erudit pot tenir raó quan ens diu, repetint segons sembla l'opinió d'Alart, que *Caraig* potser designaria al seu origen un agrupament de penyals o roques (quers). Recordem, amb aquest motiu, que JCor. fa constar a l'article *Balaig* que ell igual que Alart veu en aquest nom un altre derivat de l'arrel cèltica del nom de *bàlec*. Això suggereix que *Balaig* al principi indicaria un lloc on abunda la susdita planta, amb el sufix *-AIO* tenint el valor de col·lectiu.

PINCARÓ

L'antiga església i llogaret del municipi de Bassegoda, a l'angle entre la Garrotxa, l'Empordà i el Vallespir, al cim d'un turó amb cingles de penya tot al voltant.

En un document del 878, relacionat amb el monestir d'Arles, es grafia amb errada de lectura *Pino Karcone* (*MarcaHispanica*, col. 800),

però normalment apareix escrit *Pino Carone, Pincarono* en documents dels segles XI-XII (*DECat* VI, 932a40).

Com s'hi indica, JCor. l'explica pel cèltic PENNOS KARIÓN 'cap dels penyals o quers': compost que inclou el genitiu plural cèltic (i indoeuropeu comú) en -ON, terminació que sovint en la toponímia preromana catalana es convertí en un sufix derivatiu accentuat. Notem *pennos* 'cap, testa' que és cèltic comú.

II. Topònims que es basen en *quer, quers* i *quera*: *Quer, Quers, Esquers, Dosquers, Rudesqués, Sobrequers*

QUER

Nom d'un antic castell important, que estava situat entre el castell de Lluçà i St. Martí de Sobremunt (Osona), al nord-oest de Vic, i s'aixecava sobre un penyal gran (=quer).

Ben documentat: 1104 «kastrium firmissime rupis quod dicitur *Cher* a rusticis» (Balari, *Oríg.*, ed. 1964, p. 69); 1107 «in ipso kastro de *Quer* ... in chomitatu Ausona in apendicio de Sancti Vicentii in locum uocitatum ad ipso *Cher*» (*GlMedLatCat*. 406.25). F. Carreras i Candi fa constar que s'esmenta en documents de 1170, 1176 i 1242, que el 1267 Pere d'Oló fa donació dels castells d'Oló, Aguiló i del Quer i dels seus drets al de Lluçà, i que en el seu testament de 1297 llega a la capella de *Santa Llúcia del Quer*, per ell edificada, la tasca del pa i del vi (*BRABL* VI, 1911-12, 130).

El mateix historiador afegeix que a l'est d'Osona hi havia un altre castell de *Quer*, immediat al de Bellpuig, i que d'aquell devia procedir el personatge anomenat *Bort des Quer*, que hom menciona en document de 1187 (*ib.*).

Segons *GrEncCat*, existia un castell de *Quer* a l'actual terme del municipi de Cava (Alt Urgell), l'antic terme cerdà del *Quer Foradat*, i estava aturonat al puig del *Quer*.

En un document del rei Sanxo de Mallorca apareix un coll dit *Quer*, mencionat entre el mas de Saplana de la parròquia de St. Esteve

d'Arles i el puig de Montale (*Llibre Roig* de Prats de Molló, 75v, a. 1643, llegit per JCor.).

El Quer [ké] és nom d'un mas gran a Vilallonga de Ter (vall de Camprodon), al nord-est de la vila, edificat damunt una base rocosa (JCor. 1970); *Morro del Quer*, nom d'un cingle en el terme de Besora (Solsona, JCor. 1953); *Barranc del Quer*, partida de Sta. Perpètua de Gaià (Conca de Barberà), esmentat en el llibre d'Iglésies i Santasusagna (*valls del Gaià*, 207). JCor. diu, en una nota, referint-se a aquest lloc: «allí prop és Queralt i Querol, i és possible que Querol sigui un diminutiu d'aquest *Quer*, tan pròxim».

Roc del Quer en el terme d'Encamp (Andorra), i hom esmenta *mas del Quer* en el *Cartulari d'Andorra* (ed. C. Baraut, I, # 142, p. 346).

Plana del Quero, al cap del Roc del Campanar, i *lo Quero de Besan* o *lo Roc del Quero* és nom d'un vessant encinglerat en el terme de Besan, poblet, agregat d'Alins (Pallars Sobirà, JCor. 1958).

QUERS

Veïnat del municipi de la Tor de Querol, a la vall de Querol (Alta Cerd.); pron. *kés* (JCor. 1952); s'esmenta en un doc. ross. de 1242 (*RLR* VIII, 51); Ponsich ens dóna, a més: *Quers* 1243, «...baronia de *Quers...*» 1270, *Chers* 1284, *Quers* 1308, 1327, 1357, *Ques* 1632 (*Rep. Top.* 148).

Vall de Quers: vall de grans roques, que baixa dels cingles de Querlibà a l'est del Montfalgars, al sud-est de Prats de Molló (Vallespir); en el mapa de l'Institut Géographique National (França) es grafia *Vall d'Aques*. En un doc. de 1430 de Prats de M. apareix un personatge dit Joan Noguier de *Valldeques*, i un altre dit Martí Arnau *alias Valldeques* (*Llibre Roig* de Prats de Molló, f. 155, a. 1643).

Roc dels Quers: un dels contraforts orientals dels Aspres (de 390 m d'alt.), en el terme de Torderes (Rosselló).

ESQUERS, els

Nom d'una partida a Gósol (Berguedà) (JCor. 1963); i JCor. 1957 registra *roc dels Esquers* en el terme de la Guàrdia d'Ares (Alt Urgell). Aquests noms contenen l'article salat *es* < IPSE.

DOSQUERS

Municipi de l'Alt Empordà que fou agregat l'any 1969 al de Maià de Montcal (Garrotxa); es formà al voltant de l'antic *castell de Dosquers*. Apareix escrit *Duobus Queriis* en un escrit de 1245 (Alsius, 1882: 47). *GrEncCat* (s.v.) ens diu que vulgarment és pronunciat *tusqués*.

RUDESQUÉS, el còrrec

Registrat per JCor. 1959 en el terme d'Espolla (Alt Emp.); s'analitza com *Riu des Quers* (*DECat* VI, 929a5); conté l'article salat *es* < IPSE.

SOBREQUERS

927 «In Valle Asperi, in apendicione de Molledo [Mollet, l'antic nom de Montferrer], ubi dicunt *Super Keiros*» (*GlMedLatCat*. 405.16). Avui s'hi troba el *mas de Sobrequers*, a la banda de ponent del terme de Montferrer (Vallespir); d'ací s'originà el cognom *Sobrequés*.

QUERA, QUERÈS

Com s'indica en el *DECat*. (VI, 927a) l'apel·latiu *quera* deu ser un plural neutre de *CARIA o bé un derivat en *-a* amb valor col·lectiu,

significant, doncs, 'un penyalar' o 'un terreny ple de penyals o roques o cingles'; cf. «les roques de la Quera» (1635, *Capbreu* de Bescaran) i «el quer de la Quera» (1518, *Spill* de Castellbò) (*DECat.* VI, 927b15ss.). Són nombrosos els topònims formats a partir d'aquest mot.

1. *La Quera*. Veïnat de Sant Llorenç de Cerdans (Vallespir), al nord de la vila i prop del punt de la unió de la riera de la Quera amb el riu de Sant Llorenç; consta d'unes masies. S'esmenta en un doc. de 1168 de Costoja: «... borda ... de Ker ... manso de Quera ...» (*RLLR* III, 289), passatge en el qual veiem juxtaposades les nocions del singular i del plural.

2. *Quera*. Antic poblet en el terme d'Estamariu, prop de la Seu d'Urgell. S'esmenta en un doc. de 1077, «villa que dicitur Chera», amb la indicació que té afrontació amb Banat i Ansovell (*Cartulari* de la Seu d'Urgell, núm. 473, despullat per JCor.); altres esments de *Chera* 1154, 1155 (*Cart.* de Tavèrnoles, 140, 17 i 143, 2).

Avui aquest lloc té dues parts, que es diuen *la Quera Vella* i *la Quera Nova*; segons ens informa *GrGeogrComCat.* (XVI, 170), a *la Quera Vella* es troben les restes de l'antic monestir de Sant Vicenç de Pinsent, i a *la Quera Nova* hi ha la masia i, ara, l'hostal modern de la Quera. Hi són, a més, el *barranc de la Quera* i el *canal de la Quera*, conegut també amb el nom de l'estret de les Cabanotes.

3. Altres topònims: el *serrat de la Quera* al sud-est de Bulaterranera (Conflent); s'hi troba també el *mas de la Quera*; el *morro i pla de la Quera* (Parròquia de Ripoll, JCor. 1953); el *barranc de la Quera*, en el terme de Fígols Vell (Berguedà), a 15 km de Peguera (Torras, *Berguedà*, V, 77), i la *Solsideta de Quera* en el terme de Coves de Vinromà (Alt Maestrat, JCor. 1961).

A més, *la Quera* és el nom: d'un gran i antic mas entre el poble de Talaixà i St. Aniol d'Aguja (Alta Garrotxa), situat als cingles de Talaixà en el terme d'Oix (JCor. 1984), i d'una masia en el terme de Susqueda (Guilleries) a l'esquerra del Ter, a mig camí de Querós (St. Hilari Sa-

calm), dalt d'un penyal (JCor.); i afegim: el *prat de la Quera*, prop de Querol, poblet de Porta (Alta Cerd.).

Les Queres, nom d'una partida en el terme de Llívia, al nord-oest de Cereja (Alta Cerd.); *les Esqueres de l'Inгла*, anotat per JCor. 1936 a Bellver (Baixa Cerd.); allí li van explicar que una *esquera* vol dir «una costa rocosa»; aquesta variant de *quera* sembla haver-se format de *les Queres* per falsa divisió o potser per la influència d'*esquena* (DECat. VI, 927b30ss.).

Notem: *Puigsaquera* en el terme de la Selva de Mar (Alt Emp.), nom que s'analitza com *puig (de) sa quera*; *Na Quera*, que apareix en doc. de 1305 de Prats de Molló: «ad cortallum de *Na Quera* del coll dels Àngels» (*Llibre Roig* de Prats de M., any 1643, f. 80r), on *Na Quera* és una ultracorrecció de *la Quera* amb la tendència de substituir *En* i *Na* per *el* i *la* (DECat VI, 927b25ss.).

III. Els topònims que perpetuen els derivats de *quer* 'roca, penya' / *quera* 'rocam, penyal': *Querol*, -s, *Crous*, *Querola*, *Queroles*, *Queret*, *Querot*, *Queràs*, *Querós*, *Querosa*, *Queroses*, *Querenca*, *Querines*

QUEROL < *CARIU + -ÖLU (sufix diminutiu), QUEROLS, CROUS

Querol i *Querols* es donen com a nom d'una sèrie de localitats i d'accidents geogràfics:

1. *Querol*. Poblet agregat al municipi de Porta (Alta Cerd.), situat aigua avall de Porta a la dreta del *riu de Querol* (dit també d'*Aravó*) i al fons de la *vall de Querol*. Al cap d'aquesta vall està situada la *Tor de Querol*; prop de Querol es troba el *prat de la Quera*; i, un poc al sud, *Quers*, poblet de la Tor de Querol, ja esmentat (supra).

La *vall de Querol* té afrontació amb Andorra i el País de Foix, i antigament era l'única via de comunicació entre les dues parts de la Cerdanya, i així era de gran importància estratègica. Hi havia, a més, un

trànsit comercial important si tenim en compte el fet que el rei Jaume II de Mallorca havia establert el 1288 una tarifa de lleudes dels articles que entraven per aquesta vall (vegeu Alart, *RLR* IV, 1873, 502).

Al principi, *Querol* era el centre més important de la vall: hi havia el *castell de Querol*, la fortalesa principal. Després hom va construir una torre de defensa o de guaita a l'entrada de la vall, entorn de la qual es va desenvolupar el poble de *la Tor de Querol*, que va reemplaçar Querol en importància.

En els documents antics són freqüents les referències a *Querol* i a la *vall de Querol*: ualle *Cheirol* 1011, *Cherol* 1150, P. de *Cherol* 1151, *Cheirol* 1229, castrum de *Quarrol* 1243, vallis de *Querol* 1265, 1304, 1357, vallis de *Charol*, *Cherol* 1277, 1297, casteyl de *Querol* 1369, loc. de *Querol* 1409, etc. (Ponsich, *Rep. Top.* 145).

Referències a *la Tor de Querol* i a la seva parròquia apareixen des de mitjan s. XIII: villa de *Turre* 1260, 1265, 1267, (parròquia) de *Turri* 1290, 1294, locus de *Turri* 1318, *la Tor* 1628 (ib., 148).

2. En els escrits antics rossellonesos apareixen una sèrie de *Querol* i *Querols*, avui desconeguts. P Vidal («Ruscino» III, 1913, 66) cita: 1256 «ad locum qui vocatur *Cairol de l'Ausina* (= Alzina)» a Centernac (Fenollet); 1265 «... terminata de *Cherol* usque ad *Cher de Balaig*», en document d'Oleta (Conflent): es tracta d'un *Querol* a la vall del Canigó i és possible que sigui el diminutiu d'aquest *Cher de Balaig*; 1327 «... mansum vocatum ad *Querols* ...» a Prats de Molló (Vallespir); P Vidal afegeix que en el mateix document hom esmenta a més *Quer redon* i *Quer mal*; 1290 «ortum loco vocata *Querols*» a St. Feliu d'Amont (Rosselló); P Vidal nota que en un document de 1200 el mateix lloc es diu *Querol*; 1417 «... Comba dels *Querols* ...» a Glorianes (Conflent).

Notem: JCor. 1959 registra al Vallespir: *la Castanyeda de Querol* (Montferrer) i *ribera del Mas Querol* (Ceret).

3. *Querol*. Municipi de l'Alt Camp, situat a la vall del Gaià; pron. *keròl*, *kerulíns* (oït a Santes Creus, per Casacuberta c. 1920). Apareix sovint en documents de Sant Cugat: *Kerol* 986 (*CartStCugat* I, 147),

«opido uocitato *Cherolo*» 990 (I, 207), *Cherol* 1089 (II, 394), *Cerol* 1185, 1193 (II, 302, III, 330); i en el «*Llibre Blanch*» de *Santes Creus* (ed. F. Udina Martorell, Barcelona, 1947) llegim: «castrí *Cheroli*» 1018, «castro de *Cherol* ... in termine de *Cherol*» 1112 (ps. 7, 35); Berenguera de *Querol* 1200 (*BABLB* III, 244); *Querol* 1244 (Miret, *Les cases de templ. i hosp.*, 344), 1359 (*CoDoACA* XII, 32).

4. *Querol*. Poblet de cases escampades, del municipi de la Garriga (Vallès Oriental).

5. *Querol*. Llogaret agregat al municipi de Castellar de la Ribera i prop de Lladurs (Solsonès); en un capbreu de 1623-1627 de Llena (avui agregat de Lladurs) hom esmenta el *serrat de Querols* (*Onomàstica*, Butll. Interior de la Soc. Onom., XI, 1983, 13), i en el capbreu de c. 1200 de Besora (poblet prop de Lladurs) apareix *mas de Querols* (document llegit per JCor. a l'Arxiu de Solsona).

6. *Querol*. Antic caseriu del municipi de Montmajor (Berguedà), al voltant de l'església de *Santa Maria de Querol*; esmentat en el cens de 1359 (*CoDoACA* XII, 57); JCor. registra *Querol* com a nom d'una masia a la partida de Viver, prop de Serrateix, i Torras (V, *Berguedà*) esmenta el *molí de Querol* entre Montmajor i Serrateix.

7. Al Maestrat i Morella topònims dits *Querol*: la coneguda muntanya de *Querol* entre Morella i Sant Mateu; JCor. l'any 1934 registra *Querol*, llogaret prop de Morella, i l'any 1961 l'*Ombria de Querol* i *Maset de Querol* a Sorita, i la *sèquia de Querol* a Castelló de la Plana, i *mas del Xisquerol* a Benassal (Alt Maestrat); referent a *Xisquerol*, JCor. pensa que potser s'ha d'analitzar com *sots Querol* > *suskerol* (en pronunciació morisca) > *siskerol*.

8. Altres topònims: *la Creu del Querol*, nom d'una partida de Torrelles (Baix Llobregat) en un collet (JCor. 1959); *la serra del Querol*: una llarga cinglera damunt el coll de Jou i la vall de Lord, en els termes de Guixers, la Coma i Odèn (Solsonès, JCor. 1963); el *pic de Querol*

en el terme de Canillo (Andorra) entre Incles i Ransol (JCor., *Est. de Top.Cat.* II, 80); al seu vessant es troba l'estany de *Querol*.

Notem *Querolet* en el nom *Tossal del Querolets*, punta de serra damunt un pendent força rost a Cinctorres, Maestrat (JCor. 1961). Sembla que hi tenim un diminutiu de *querol* si bé no es pot excloure la possibilitat d'un col·lectiu en *-et* (*DECat* VI, 927b2ss), com en *Queret* (infra).

Els Crous: nom a) d'un indret rocós sota un dels turons rocósos de la serra de Montnegre; b) mas del terme de Sant Aniol de Finestres; c) partida del terme d'Amer (Selva); i d) *Crous*, mas del terme de Roda de Ter (Osona): l'*OnomCat.* III, 471b, explica aquest nom com a variant fonètica de *Querols* (vegeu *op. cit.* per a més detalls).

QUEROLA

JCor. 1959 registra la *Querola* com a nom d'una masia deshabitada a Prats de Molló (Vallespir), i notem, amb aquest motiu, la presència de «lo cortal de la *Carola*» en un document de 1441 de la mateixa vila (*Llibre Roig* de Prats de M., f. 153v, text de 1643).

GrGeogrComCat. inclou la *Querola* (XV, 138) com un dels veïnats de Mosset (Conflent), i Ponsich (*Rep. Top.*, 112) en recull aquests elements antics: la *Querola* 1362, la *Carola* 1750.

PVidal («Ruscino» III, 1913, 68) cita d'un document de 1421 de Serdinyà (Conflent) «in locis dictis a *Quer long...*, a la *Querola*, a *Quer Palomer*» (Arxiu des Pyr.-Or., B. 216, f. 21); no en tenim més dades.

El *DCVB* s.v. inclou la *Querola* com a nom d'una casa de pagès a la Parròquia de Ripoll.

La *Querola* també es dona en el País Valencià: nom d'una antiga població de la comarca de Castelló de la Plana (*DCVB* s.v.); veïnat del municipi de Cocentaina (Comtat), al vessant oriental de la serra de Mariola; i la variant amb *-ei-*, la *Queirola* (amb fonètica mossàrab), un despoblat en el terme del municipi d'Alcalà de la Jovada, Marina Alta (*GrEncCat.*).

QUEROLES

JCor. 1959 anota *les Queroles*, nom d'un indret en el terme de Ral (Conflent), grafiat *Las Carolas* en el Cadastre del poble.

En un document de 1151, pertanyent a l'arquebisbe de Tarragona, apareix un testimoni amb el nom de «S. Petri de *Cheroles*» (*MarcaHisp.* col. 1313).

En uns documents valencians de 1258, 1259 i 1270 hom esmenta els castells de *Seta* i *Cheroles* (Martínez Ferrando, *Cat. Doc. Val.* I, núms. 209, 126, 1038); és molt possible que el castell de *Queroles* tingui a veure amb l'esmentat despoblat *la Queirola* de la Marina Alta (supra).

Notem que a Traiguera (Baix Maestrat) existeix un indret dit *les Esqueroles*, forma que molt probablement es deu a una falsa divisió de *les Queroles*.

QUERET

En un document de 1168, en el qual hom concedeix propietats i els drets feudals de la parròquia de Costoja (Vallespir) a B. de Buada, s'esmenta un «mansum de *Chered*» (Alart, *RLR*, III, 289). Com s'ha dit en *DECat* (VI, 927 a 55ss.), hi veiem un col·lectiu en -ÉTUM / -ÊTA, sufix comú sobretot en els topònims basats en noms de plantes i arbres (Lloret, Mentet, Pineda, etc.). Considerem, doncs, *Queret* el reflex d'un antic apel·latiu *quered* 'un penyal', 'lloc de penyes'. De fet, tot suggereix que el terreny on es trobava estava cobert de quers: en el mateix document de 1168 s'esmenta, a més, un «(mansum) de *Ker*» i «in manso de *Chera*». Afegim que una variant, potser no simplement fonètica, es dona en el *serrat de Caret*, prop de Mentet (Conflent).

Afegim que *Cal Caredal*, que JCor. 1956 registra a Gavarrà (Alt Urg.), té aparences de ser un derivat en -ALE de l'esmentat *quered* o *cared*.

Tot indica que havia existit també un col·lectiu en femení -eda (format de *quera*) com ho palesa aquest testimoni de *Quereda* en el

doc. de 1266 de Nefiac (Ross.) citat per P Vidal: «Alius campus est ad *queredam* juxta campum R. Ferrarii» («Ruscino» III, 1913, 68).

QUEROT

Una font de *Querot* i font de *Querots* prop de Berga es lleixen en l'itinerari de Torras (*Berguedà*, V, l0, 52); el *DCVB* (s.v. *querot*) situa la font de *Querot* en el terme de Valldan (*Berguedà*), registra a més *el Querot Negre*, coll de muntanya en el Lluçanès, i *torrent del Querot Negre*, afluent de la riera de Sargantaner, un afluent per la seva banda del Llobregat. JCor. 1964 registra un indret *els Querots* [əkərɔts] a Olius (Solsonès) i *Cal kərɔtə* a Solsona.

Molt probablement hi tenim un derivat en *-ot*, sufix amb valor de diminutiu i amb matís de poc significant: *el Querot* seria, doncs, un quer més diminutiu en comparació amb d'un altre del veïnat. D'altra banda, atès que el *DCVB* recull *querot* amb el sentit de 'còdol, pedrota' a Gisclareny (Berg.), és molt possible que *font de Querots* sigui una font plena de còdols.

QUERÀS

Caseria de l'antic municipi de la Prenyanosa (Segarra), actualment de Cervera, a prop del Llor i del Far. Apareix escrit *Cheracz* en un document de 1044 (vist per JCor. a l'Arxiu de Solsona), i en el *Fogatge* de 1358: «... locus de *Querraç* pro .X. focis et medio ... : V lbr. V sol.» (ed. de J. M. Pons i Guri, *BRABL XXX*, 1963-64, 449a), i també en el *Fogatge* de 1365-1370: *Queraç* (J. Iglésies, *Mem. de la R. Acad. de Letr. y Artes de Barc.*, XXXIV, 1962, 327).

Existeix, a més, el *barranc del Queràs* a la part meridional del terme de Forès, Conca de Barb. (*GrGeogrComCat*. IX, 342), el qual trobem esmentat en un document de 1178 del castell de Forès com un clot: «et vadit ad illud podium quod est super *clotum de Cheraz*» (*Lib. Feud. Maior* I, 279); endemés, hi ha la *baga de Queràs* a la vall del Ter, en el

terme de Setcases, Camprodon (*GrGeogrComCat.* I, 378), i tenim notícies d'un *mas Queràs*, situat a la Portella (poblet de la Quar, Berguedà), esmentat en documents de 963 i 1339, i grafiat *Querats* per *Queraç* (J. Serra i Vilaró, *Baronies de Pinós i Mataplana*, Barc., 1930-50, III, 250).

ETIM. Format de *quer* amb el sufix augmentatiu *-às* < -ACEU.

QUERÓS, QUEROSA, QUEROSSES

Com s'ha indicat en *DECat.* (VI, 928a9ss.), aquests noms perpetuen un adj. antic *querós, querosa* 'penyalós, rocós', dit del lloc, vall o terreny ple de roques o penyes. És ben sabut que el sufix *-ós, -osa* < -OSUS, -OSA, originàriament d'adjectiu, ha pres valor de col·lectiu en la toponímia, essent usat particularment amb noms de plantes i d'arbres, *Cercós, Cercosa* (derivats de *QUERCUS*), *Cardós, Espinosa*, etc. (vegeu ara el recent llibre de Maria-Reina Bastardas, *La form. dels col·lectius bot.* 1994, p. 205ss.).

Querós. Poblet en vies de despoblament en el municipi de Sant Hilari Sacalm en plenes Guillerries a vora del Ter; hi és a més el *coll de Querós* (d'uns 1000 m d'alt.), important collada per on es passa de Querós a Sant Hilari; hi és també la *riera de Querós* (*GrGeogrComCat.* I, 182); grafiat com *Carós* en algunes fonts com ara en el *Diccionari Aguiló*.

Documentació antiga: *Cherós* 1050-1150 (Pladevall, *Relacions de les parròquies del bisbat de Vic, «Osona»* I, 1984, 72); com ho nota F. Carreras i Candi, hom s'hi refereix en un doc. de 1239 (*Misc. Hist. Cat.* II, 463); «... te Raimundam de Serra longa de parochia de *Cherós* ...» 1251 (ib. 385); «... ecclesia de *Querosio* ...» (*Misc. Griera* I, 6); «... parochie de Scti. Martini de *Querosio* ...» (F. Carreras i Candi, *Notes històriques de Sant Hilari Ça-calm*, Barc., 1911, 150); 1389 (ib., 162).

La Querosa. Nom antic. En un escrit de 1082, hom parla d'una «*ipsa Cherosa*», com a lloc prop del Cardener i el Molí d'Alçacames pels volts de Solsona (llegit per JCor. a l'Arxiu de Solsona). En un

altre escrit de 1144, apareix un lloc dit *Querosa* a Fontanet, prop d'Organyà, Alt Urgell (Carreras i Candi, *Misc. Hist. Cat.* II, 87).

Notem: *la Querosa* és nom antic d'una partida de terra mencionada en un doc. de 1560 (*DCVB*, s.v.); nom d'un mas al costat del santuari del Miracle (Solsona), ja anomenat en el procés canònic del Miracle de la Mare de Déu, s. XVI (cf. el llibre del P. Baraut sobre la història d'aquest santuari); i PVidal («Ruscino» III, 68) cita d'un document de 1257 «mansus de ça *Querosa*».

Les Queroses (escrit també *Caroses*): 1) Nom d'un mas, antic i important, en el terme de Prats de Molló (Vallespir), al nord de Sant Salvador; Ponsich (*Rep. Top.*, 84) pensa que pot tractar-se d'aquest mas el següent esment de 1327: «mansum vocatum ad *Querols*». En tot cas, PVidal ens dóna aquests exemples: «*Salvetus Queroses de Prati*» 1327, i «tas hereteras de las *Querosas* de Sant Salvador» 1686 (*loc. cit.*); Ponsich mateix aquests altres: «masos de las *Carosas*» 1673, *las Caroses* s. XIX (*loc. cit.*); i JCor. llegeix *las Carossas* en el *Llibre Roig* de Prats de Molló (a. 1643, f. 160), i el nom *Guillem Caroses* en un doc. de 1417 inclòs en el mateix text (f. 72h), i registra el 1959 el nom en qüestió com *les Esqueroses* amb es- aglutinat (cf. el que diem sobre *les Esquerolles*, indret a Traiguera, B. Maestrat, supra s.v. *Querola*).

2) *Les Queroses*, nom d'una font a la Parròquia de Ripoll (*DCVB*), prop de *la Querola* (supra).

3) *Las Carosas* és una partida a les Viles del Turbó (Ribagorça), on hi ha grans pedrasses (*DECat.* VI, 928a25).

4) *Carosses* figura en un document de 1300 com a nom d'una partida de Santa Coloma de Queralt: «trocium terra ... in termino Ste. Columbe, in loco vocato *Caroses*» (*DCVB*, s.v. *Querosa*).

QUERINES, les

La nostra informació sobre aquest topònim prové de l'article esmentat de PVidal («Ruscino» III, 1913, 69).

Les Querines era un lloc antic que es trobava prop de Cornellà de Conflent, vila que era residència dels comtes de Cerdanya. Efectiva-

ment, el comte Guillem Jordà de Cerdanya, mort 1102, en el seu testament llega a Sant Martí del Canigó la vila En i els quarts de les *Querines*: «Relinquo S. Martino Canigonensi ... villam En ... et ipsos quartos qui sunt de meas *cherinas* et equas duas» (*MarcaHisp.*, col. 1225). Du Cange a base d'aquest testimoni vol veure en *cherina* el sentit de 'camp cultivat, de forment', relacionant aquest mot –que, afegim, no es troba documentat en català– amb *kerno*, d'origen germànic. Però P Vidal (*loc. cit.*) demostra que es tracta d'un indret en el domini de Santa Maria de Cornellà. Dóna aquests esments: «donatio heremi in loco vocato a *cherinas*» 1163, «loco vocato a les *Querines*» 1267, «... a les *Carines* ... a les *Quarines*» 1339, 1441.

P Vidal creu que *querina* molt probablement és un diminutiu de *quer* (és a dir en -ĪNUS, -ĪNA), designant un «lieu pierreux». Diríem més aviat un diminutiu de *quera* 'rocam, penyalar'.

IV. Composts amb noms de persona: *Querlibà*, *Quermançó*

QUERLIBÀ, els cingles de

Es troben en el vessant vallespirà de Montfalgars i del coll d'Ares, en el terme de Prats de Molló (Vallespir), al sud d'aquesta vila. En el mapa de l'Institut Géographique National (França), No. 2450 Ouest, s'escriu amb grafia francesa *Carliba*; JCor. 1959 registra *kærlibà*.

Disposem només d'un esment antic. En un document de 1307, inclòs en el *Llibre Roig* de Prats de Molló (de l'any 1643), apareix escrit *Quer Oliban* al costat de l'antic poblet de Miralles: «villare de Miralles ... *Quer Oliban* et de via de Bacho de Cortins (?)» (f. 81r).

ETIM. Segons això, doncs, el nom originari era *Quer Olibà(n)*, esdevingut després *Querlibà* per la supressió de la *o-* [u], tractada com a medial àtona. No hi ha dubte que hi tenim el nom de persona *Oliba*, d'origen gòtic, de gran ús durant els segles IX-XI (vegeu ara J. Bolòs i J. Moran, *Repert. d'antrop. cat.*, 1994, 418-422); nom a més de dos personatges famosos del segle X: el comte de Cerdanya-Besalú *Oliba Cabreta* i el seu fill *Oliba*, l'abat del monestir de Ripoll.

El topònim en qüestió suposa *CARIU OLIBANE, en cas oblic germànic, o bé *CARIU OLIBANI, en genitiu analògic, significat en tot cas 'el quer d'Oliba'. Hi ha indicis que *Querlibà* perpetua el nom de l'esmentat comte *Oliba Cabreta* (mort 990), car, segons algun testimoni, aquest lloc era de la seva propietat. El cas és que com és nota en *GrGeogComCat.* (XV, 80), el primer de juny de 936, és a dir, quan el susdit comte devia tenir pocs anys (l'any del seu naixement no és segur), una dona anomenada Rotruda amb la seva filla Gondovara, muller de Guibert, venen a la comtessa Ava de Cerdanya-Besalú i al seu fill Oliba (el futur comte) els seus alous del Vallespir, entre d'altres, l'antic poblet de Miralles (*Miralias*), que limitava al nord amb Prats de Molló, i que aquest mateix domini fou llegat pel susdit comte, l'any 987, al monestir de Sant Pere de Camprodon. Ja hem vist que en un document de 1307, Miralles i Querlibà s'esmenten juntament.

QUERMANÇÓ

Antic castell en el terme de Vilajuïga (Alt Empordà), al cap d'un monticle agut tot de roca (106 m d'alt), d'història important, ara en ruïnes.

La documentació antiga, força abundant, presenta variació entre *Car-* i *Quer-*, també entre *-man-* i *-men-*, i hi ha exemples amb *-ss-* (o amb *z*) en lloc de *-nç-*, com a resultat de l'assimilació de la *n* a la sil·laba:

Berenguer Rainart de *Quermençon* 1072 (Botet, *GeogrGenCat.*, Girona, III, 410); «*ipsum castrum de Charmantione*» 1074 (Alart, *Cart. Rouss.*, p. 84); *Cher Mantione* c. 1085 (P Vidal, «Ruscino» III, 60); Dalmatius B. de *Carmençó* 1099 (*BABLB* I, 344); *Charmezó* 1137 (Alart, *InuLCat*); P. *Carmassonem* 1244 (*El Cartoral de Sta. M. de Roses*, ed. J. M. Marquès, Barc., I.E.C., 1986, 114); Gombrinum capellanium de *Carmenson*, Bernardí de Mora, baiuli de *Carmenson* 1222 (ib., 122); *Carmançó* c. 1264 (Cerverí de Girona, *Lirica*, II, 90/14); *Carmensonno* 1279 (llegit per JCor. a l'Arxiu de Solsona); capella de *Car-*

mansó 1279, 1280 (J. Rius Serra, *Rationes Decimarum Hispaniae I*, Barc., 1946, 81, 94); *Quermanson*, *Carmençó*, *Carmencione* (Carerras i Candi, *Misc. Hist. Cat.* I, 230, II, 136, 276).

Desclot (*Crònica*, c. 1290) parlant de la invasió francesa imminent diu que totes les viles i castells de l'Empordà foren desemparrats llevat d'alguns llocs forts, entre ells «lo castell de Roquabertí, e Raquecens, e *Carmanson*» (cap. 153, *ENC*, V, 36). De fet, el castell de Quermançó fou destruït l'any 1288.

Duia aquest nom també l'antic castell de Pradell, prop d'Artesa de Segre: 1086 «castrum quod dicitur *Cher Manconus* aliquo nomine *Pradellus* ... in comitatu Vrgelli in termini castris Artese» (*GMed-LatCat.*, 406.22); citen del *Cartulari* de la Seu d'Urgell.

Notem, a més, que hom fa donació de «ipsa comma de *Carmancone*» en un doc. de 947 relatiu a la consagració de l'església de St. Julià de Ribelles, poble avui agregat de Bassegoda al nord-est de Camprodon (Alart, *Cart. Rouss.*, 17).

Avui hom escriu *Quermançó* o *Carmençó*: Pere Coromines en el seu llibre, *Les gràcies de l'Empordà*, té un capítol sobre la llegenda de «La dama del castell de *Quermançó*» (*Obres Completes*, Barc., 1972, 935), grafia que ja es dona a l'autògraf; el *DCVB* inclou aquest nom un cop sota la lletra C com *Carmensó* i una altra vegada sota Q com *Quermensó* (II, 1040, IX, 46); el *Dicc. Nomencl. Cat.* (AEDOS) posa *Quermançó* (s.v. Vilajuïga), mentre que *GrEncCat.* intitula l'article com *Carmençó*, tot qualificant *Quermançó* de grafia antiga.

ETIM. Tot suggereix que els qui grafien *Carmençó* hi veuen una base altra que *quer* *CARIU. I notem que JCor. en un principi també sembla haver operat amb aquesta idea, car en *Estudis de Toponímia Catalana* posa el nom en aquesta forma (I, 244). I ben mirat no manquen factors per a dissociar *Quermançó* de *CARIU: hi ha, d'una banda, exemples antics en *Carmençó*, -só, 1099, 1137, 1223, etc., amb una base *Carmenç-*, que tenen paral·lelisme amb el nom de lloc *Carmensac* (Aveyron) i amb *Charmensac* (tres llocs) a la zona del Cantal (Amé, *Dict. topogr. Cantal*, s.v.), i, a més, la presència del nom lloc bearnès *Gurmençon*; endemés, el nostre exem-

ple, «la comma de *Carmancone*», del document de 947, relacionat amb St. Julià de Ribelles, fa l'efecte de referir-se a la propietat d'un individu.

Ara bé, JCor. en el seu estudi de 1973, *Du nouveau sur la toponymie occitane*, relaciona *Gurmençon* amb *Urmentio*, *-one*, que és atestat a l'antiguitat com a nom de l'*Armançon*, afluent de l'Yonne, i és d'origen gal. I observem que *Carmensac*, *Char-*, també té l'aspecte cèltic, i això no sols pel seu sufix *-ac*. Així, doncs, no es pot excloure del tot la possibilitat que hi tinguéssim en *Carmençó* un nom originàriament cèltic, canviat posteriorment en *Quer-* per la influència del reflex de *CARIU, també d'origen cèltic.

Amb tot, però, cal admetre que això és força hipotètic, un punt digne de tenir en compte per la investigació futura. Ara com ara, notem que, com demostrarem ací, les variants amb *Car-* i *-menç-* es poden explicar partint d'un origen en *CARIUM i acceptant com a base del segon element el nom de persona, que s'escriu en els documents dels segles IX i X com *Manzo*, *-one*, *Mancio*, *-tio*.

La grafia *Car-* en comptes de *Quer-* (docs. de 1074, 1099, 1137, c. 1264) és xocant en una època en què encara no havia tingut lloc la confusió entre les *e* i *a* àtones, però remarquem que el mateix fenomen d'alternança solia donar-se en d'altres composts de *Quer-* amb certa freqüència: així trobem *Caramat* en doc. de c. 908 per *Querramat* (vegeu infra s.v.), *Carol* per *Querol* en doc. de 977 (*GlMedLatCat.*, 407.13), i en un de 1179 de Santes Creus hom escriu *Charalt* al costat de *Cheralt* (vegeu infra *Queralt*). I altrament recordem que els escriptors sovint grafien *quer* en forma llatinitzada com *carius* o *cario* (*DE-Cat VII*, 927a21), i així semblaria que escrivint amb *Car-* li donaven al nom l'aparença llatina en part. Hi ha, a més, la possibilitat que *car-* per *quer-* es degués a un canvi fonètic de *e* pretònica en *a* davant *r* (vegeu infra s.v. *Cardedeu*).

La variant *-mençó* (docs. de 1072, 1137, 1223) al costat de *-mançó* no sorprèn en una llengua que per l'efecte tancador del grup *-nç-* ha tingut *unça* ŪNCĪA, *junça* JŪNCEA al costat d'*onça* i *jonça*, i *dins* D(E) ĪNTUS.

L'esmentat nom *Manzo*, *Manzoni*, *Mancius*, *Mantius*, *-ano*, és ben

freqüent en el període antic. El recent llibre de J. Bolòs i J. Moran, *Rep. d'antrop. cat.*, inclou, s.v. *Mancio*, 39 entrades entre els anys 833 i 979. Notem els exemples que tenim a mà: en un doc. de 833 un testimoni signa *Manzoni* (Abadal, *Els Comtats de Pallars i Ribag.*, 285a) i en un de 846 un personatge dit *Manzo* (ib. 296b) que ven al monestir de Sant Genís una vila signa com *Manzoni* (p. 299a); llegim en un doc. de 851: «vindo ... ipsa alia vinea infrontat de uno latus in vinea Petreise ... de tercio latus in vinea *Manzoni*», on veiem *Manzo* en forma de genitiu; «Ego *Mancone* ... signum *Mancon*» 920 (p. 352a); *Manzione* Ase-narii 923 (p. 252b); «... latus terra *Mancone* ...» 979 (p. 420a). I, en un document de 913 relatiu a St. Joan de les Abadesses, apareix *Mancone* entre els habitants de Santigosa: aquest signa al final com *Manzo* (Udina M., *Arch. Condal*, 160, 164), i en un escrit de 982 del monestir de Ripoll llegim: «In Ventolano ... casas, et in *Campo Manconos* casas, terras et vineas» (*MarcaHisp.*, col. 931).

El mateix nom també era molt usat en el domini gascó entre la noblesa bearnesa. R. de Saint-Jouan en un article de 1950 sobre els noms de família a Bearn («Revue Internationale d'Onomastique» II) ens diu que el comte *Mancio* «cousin du duc de Gascogne Waifarius, fut tué en 765» (p. 123, n. 6), observa, a més, que en els segles X i XI apareix aquest nom 20 vegades, i ens en dona aquests exemples: «Domni *Mancionis* ... pro anima *Mancionis*» en document de 865 de la comtessa de Bigorra; «Aner *Manz* et Anerils, vicecomites Levitanicae vallis [Lavedan]» c. 940; «Dato *Mancius*, Sancius nominandi» 975; «Bernardum Otone cognomine *Mancium Tineam*» 980; «Aurioli *Mancii* vicecomitis» (p. 124, n. 20).

I notem que en les llistes de reis de Navarra i comtes d'Aragó del Codex de Roda es donen entre d'altres els següents patronímics: Belascones, Enneconis, Galindonis i *Manzones* (L. Mitxelena, «Emerita», XXV, 134); i R. Ciérbide, *Apellidos vascos*, dins *Patronymica Romanica*, I. *Dictionnaire historique des noms de famille romans* (Tübingen, Niemeyer, 1990), ens informa que *Manso*, *Mancio*, *Manxo*, *Manço*, *Manz*, etc. es documenten àmpliament en el *Becerro de Leyre* (p. 79).

Interessa afegir que en un doc. de 924 del monestir de St. Joan de les Abadesses (inclòs en el citat *Arch. Condal*) apareix *Manza* com a

nom de persona femení: «ipsa decima de femina nomine *Manza*» (p. 444); en l'escrit de 913 del mateix monestir, del qual hem citat *Mancone* amb signatura *Manzo* (supra), es troba una altra persona *Manza*, que signa també *Manza* (*Arch. Condal*, ps. 160, 164); J. Bolòs i J. Moran (*op. cit.* 386) igualment l'identifiquen com a nom femení.

De tota manera, de la documentació a mà podem deduir que el nom de persona que ens interessa s'usava, en el segle X, com *Manço* o *Manç*, i en forma declinada com *Mançone* o *Mançoni*, de manera que, essent freqüent en la noblesa, no és gens sorprenent que hagi donat nom a dos castells a Catalunya. Considerem, doncs, l'origen de *Quer-mançó*: *CARIU + *Mançone* o *Mançoni* 'la roca de Manç'. És molt possible, d'altra banda, que el castell de Pradell hagués rebut aquest nom del de l'Empordà. Això a part, tot indica que al costat de *Mançó* s'usava *Mança* com a nom de dona a la primera meitat del segle X.

A l'article *Quer* del *DECat* (VI, 928b39) vèiem, d'acord amb l'opinió del professor Coromines, l'origen de *Mançó* en el nom germànic *Manzo*, *-on*, basant-nos en Förstemann # 1093, que relaciona els noms *Mantio*, *Manzo*, *Menzo* amb MAND + *ja* (cf. alt-germ. antic *mandjan* 'gaudir'). Notem, però, que una sèrie de filòlegs consideren *Mancio*/*Manzo* d'origen llatí, associant-lo amb *Mantius* (Schulze 274, *Mantius Hispanus*). L'esmentat erudit R. de Saint-Jouan en el seu estudi de 1950 sobre noms de família bearnesos antics remunta *Mancio* al nom llatí *Mancius* (ps. 123, n. 5). M.-Th. Morlet, *Les noms de personne sur le territoire de l'ancienne Gaule du VIe au XIIe siècle* (Paris, 1968-72), II, 74, inclou *Mancio* (*Mantio*, *Mancius*) entre els noms d'origen llatí o transmesos pel llatí, i el deriva del *cognomen* llatí *Mancius*, format per la seva banda de *Mancia*; afegeix, a més, que el nom apareix en alguns topònims gal-loromans com *Mancy* (Marne), *Mancey*, etc. D. Kremer en la seva monografia de 1969 (*Die germanischen Personennamen in Katalonien*, «Estudis Romànics» XIV, 1-247, # 127, *mand-*), adopta una opinió ambivalent quan ens diu, referent als noms catalans *Manzo*, *Mancio*, *Manza*, que si de cas aquests no es troben relacionats amb llatí *Mantius*, o particularment amb *Amantius*, llavors s'han d'incloure essencialment entre els noms gòtics provinents de *mand-* (ps. 176-77). Sembla, doncs, que Kremer pensa que *Mantius* se-

ria una forma hipocorística d'*Amantius*. Seria desitjable que els especialistes plantegessin en un estudi la qüestió de la filiació del nom que ens interessa, si és germànica o romànica. No es pot excloure la possibilitat que hi hagués hagut la concurrència de dos noms d'un i d'altre origen, *Manzo* (germànic) i *Mancius* (romànic), que tenien un reflex idèntic en el romànic, *Manç(o)* cas recte, i *Mançon(e)* cas oblic.

Amb aquest motiu interessa notar el topònim *la Mosson*, nom d'un castell antic en el terme de Montpeller, que prové de *villa (A)mantione* segons les dades de F. Hamlin (*Les noms de lieux du Département de l'Hérault*, Nîmes, 1988, s.v.): *villam de Amancione* 1156, 1161, *in domo Villamancione, ipsius Villamancionis, cum domo Vilamanzone* 1186, *villam de Amantione* 1228, etc.; *la Mosson* és, a més, el nom d'un curs d'aigua, afluent del Lez, documentat com *fluvius Amancionis* 1055, «loco que vocant *Fonti Amantione*» c. 1100, etc.

Això, a part, és important afegir que Elda Morlicchio en el seu estudi de 1990, *Onomastica germanica in Italia meridionale*, dins l'esmentat *Patronymica Romanica* I, 107-127, considera d'origen germànic i explicables per *mandjan* (d'acord amb Förstemann 1094) els noms *Manso*, *Mansa*, *Mansone*, que documenta en tots els nou volums publicats del *Codex Diplomaticus Cavensis*, que inclouen documents de 792 a 1072 (p. 121).

És una dada valuosa a favor de la teoria que remunta el segon element de *Quermançó* a *Manzo*, d'origen germànic, però, com hem dit, el problema s'ha d'investigar més.

V. Composts amb substantius: *Querangle*, *Queribús* o *Querbús*

QUERANGLE

JCor. 1959 registra a Llar, en el terme de Canavelles (Conflent), *Roc* i *Coma de kəraŋglə*, una gran roca en el caire d'un serrat. S'esmenta en un document de 962: «Affrontat ... prima parte in *Cherangle* ...» (Abadal, *Eixalada*, p. 192). Sembla que hi hem de veure *CARIU en genitiu: CARIi ANGULUM 'racó o caire de la penya'.

QUERIBÚS o QUERBÚS

L'antic castell de les Corberes, situat dalt d'un cim de 628 m d'alt., a la ratlla departamental entre l'Aude i els Pirineus Orientals, dins el terme de Cucunhan (Llenguadoc) i a uns 2 km de Talteüll (Rosselló). La pronúncia local: *kəsteʎ də keribús* (anotat per JCor. a Estagell); les fonts franceses grafien *Queribus* atenen a la pronúncia actual i les catalanes com *GrEncCat.* i *GrGeogrComCat.* escriuen *Querbús*, evidentment tenint en compte la documentació antiga.

Aquest castell pertanyia als comtes de Besalú i n'hi ha referències ja a les primeres dècades del s. XI. El comte Tallaferro, en el seu testament, de l'any 1020, el llega al seu fill Guillem junt amb els castells de Perapertusa, Fenollet i Talteüll: «... et ipsum castellum quem dicunt Fenolieto, ... et ipsos castellos quos dicunt Petrapertusa et *Popia Cherbucio* ... et ipso castellum quem dicunt Taltevolu, ... et ipsa terra ... qui terminat per terminos Rossillonense et Narbonense» (*MarcaHisp.* col. 1029, doc. 191).

En aquest text, referent a *Pòpia* que apareix al costat de *Cherbucio*, notem que l'apel·latiu *pòpia* solia designar en la toponímia catalana un turó arrodonit, el que es diu en francès *mamelon*, i en gallec *mámoa*, i castellà dialectal *mambla*, aquests darrers un reflex directe de MAMMŪLA (*DECat.* VI, 696b9ss.): és a dir, doncs, es tractava d'un turó en forma de mamella. I de fet la foto que en dóna *GrGeogrComCat.* (XV, 457), del castell en qüestió, referint-hi com «encimbellat castell de Querbús», recorda la forma d'una mamella. Així, doncs, interpretem *Popia Cherbucio* com la *Pòpia* o *Cherbucio*, dos noms donats al turó sobre el qual s'aixecava el susdit castell. I afegim que el savi cartista rossellonès Alart en el seu *InvLC* s.v. *pòpia* havia entès *Popia* del citat text de 1020 com 'cim amamellat', i que l'havia identificat amb *Querbús* (vegeu JCor., *Entre dos lleng.*, II, 75, n. 7). I notem amb aquest motiu que la *Pòpia* es repeteix molt en la toponímia de certes zones catalanes (*DECat.* VI, 696b17ss.). Això, a part, la dada que ens forneix el text citat de 1020 és important per a l'etimologia del segon element de *Querbús*.

Mirem, de moment, la documentació addicional que ens donen

Ponsich (*Rep. Top.*, 173) i Sabarthès (*Dict. topogr. l'Aude*, s.v.): *castrum de Chere buch* 1137, *castrum Cherbus* 1140, *Querbucium* 1255, 1257, 1260, *Querbus*, *Querbutio* 1255, *Querbucum* 1258, *Quirbucius* 1260, *castrum de Querbu* 1272, *Querbusum* 1277, *Cherbus* 1312, *castellania de Querbusio* 1360, *castrum de Querbus* 1372, *Queribus* 1526, 1528, 1538, *Quiribus* 1639, *Queribus* 1750.

Aquest testimoniatge fa palès que la *-i-* de la variant *Queribús*, que apareix per primer cop en els exemples del s. XVI, era secundària i no etimològica. Això, a part, interessen les formes amb *-k*: *Chere buch* 1137, *Querbucum* 1258.

ETIM. Alguns deriven el segon element *-bús* d'un gentilici llatí *Buccius*, que es creu ser la base dels noms de lloc francesos *Boussac*, *Boucey*, *Bossay*, etc. JCor., que no tenia a mà el testimoni directe de 1020, «... *Poppia Cherbucio* ...», no va poder veure que *pòpia* en l'esmentat passatge es referia a *Cherbucio*, i així va equiparar aquest darrer nom amb el *roc de Calabú* a la vall de Camprodon, suggerint per a ells una base comuna o semblant en cèltic pirinenc: *CARION EBŪRĪ 'roc del teix' (*Entre dos lleng.*, II, 74-76). D'altra banda, E. Nègre (*Top. Gén. France*, 1990, núm. 1546), veu l'origen del segon element en el mot occità *buc*, el qual L. Alibert, *Dict. occit.-fr.* (1965), defineix com «chicot d'une branche, pointe, cime de montagne»; igual definició en Mistral, *Lou Tresor*, s.v., que fa constar, a més, que té ús en Alt Llenquadoc. Efectivament, aquest mot ens aclareix l'origen de *-bús*.

Es tracta del mateix mot que el cat. *buc* 'rusc d'abelles', 'casc de la nau', fr. ant. *buc*, *bu* 'tronc, buste, corps', d'origen germànic, provinent del fràncic *BŪK 'ventre' (*DECat.* II, 312b26). Tot suggereix que en llenguadocià *buc* partint de la idea de ventre havia designat, com a terme toponímic, 'turó en forma de ventre o de mamella', arribant a tenir així el mateix sentit que *pòpia*. Segons això, doncs, sota la grafia llatinitzada de *Cherbucio* del document de 1020 jeia un nom amb el significat originari de *quer de buc*. Notem, amb aquest motiu, que P Vidal («Ruscino», III, 62) ens diu que en un document de 1211 un individu, Pons de Vernet, deixa «*hominibus de Roca de Bug*» quatre-cents sous i mil sous als homes de Sant Paul, poble veí de *Queribús*. P Vidal identifica *Roca de Bug* amb *Queribús*, i és lògic. Això ens explicaria la grafia

Chere buch i *Querbuscum* dels documents de 1137 i 1258. Actualment, hom en diu, del turó en qüestió, la *roca de Lo Castellb*, com ens diu *GrGeogrComCat.* (XIV, 459). Afegim que no manquen rastres de *buc* en la toponímia de Llenguadoc: llegim en un document de Tolosa, de c. 1173, *la font del Bug* (C. Brunel, *Les plus anciennes chartes en langue provençale*, París, 1926, # 138, 2).

En un escrit de 1017, del temps del comte de Tallaferro, hom es refereix al castell en qüestió com «de Busensi» (*GrGeogrComCat.* XIV, 458). Això, d'una banda, i els testimonis antics *Cherbusz*, *-bus* 1255, 1257, etc. al costat de *roca de Bug* 1211, ens condueixen a una base en genitiu **CARIO BUKĪ* 'el quer de cim amamellat'.

VI. Composts amb adjectius: *Queraguiler*, *Queragut*, *Queralbs*, *Queralt*, *Queraltill*, *Querbenet*, *Quercorb*, *Querfès*, *el Quer Foradat*, *Querforc*, *Querramat*, *Quer Redon*, *Quer Roig*, *Corrubí*

QUERAGUILER, *el tossal de*

Apareix en forma de *Tusal de Querigaler* (resultat de metàtesi vocàlica) en una afrontació d'Estamariu (Alt Urg.) en el *Spill* de Castellbò (a. 1518), f. 98r (*DECat.* VI, 929a11ss.). El nom s'analitza com *quer aguiler* 'quer d'àngules' < **CARIU AQUILARIU* cf. *Montaguilar* (en el Barcelonès) amb un adjectiu diferent, *MONS AQUILARIS* (*OnomCat.* II, 23b49).

QUERAGUT

En un document de 1020 de Sant Martí de Canigó es llegeix *Chero Acuto* com a nom d'un cingle (*GlMedLatCat.* 404); altrament, notem: el massís de *Queragut i Millars*, que s'estén de la part sud de la Fenolleda cap al nord-oest del Rosselló (*GrGeogrComCat.* XV, 439). Apareix també en la *Lleuda* de Puigcerdà i la vall de Querol (a. 1288): «cas-

cuna bèstia mular que vaja ne venga per vendre, de Puigcerdà a vers Perpenyà o vers *Queragut* [pac] .iiii. dr.» (Alart, *RLR* IV, 503); segons ens diu Alart era el lloc principal del País de Donazan entre el Capcir i el País de Salt, mal grafiat oficialment *Quérigut* (*DECat.* VI, 928b4ss.).

QUERALBS < **CARIOS ALBOS* 'penyals blancs, roques blanques'

Municipi del Ripollès, a la vall de Ribes, al límit amb l'Alta Cerdanya i el Conflent. Hi ha, a més, el *coll de Queralbs*, que s'estén a la vall Cebollera (Alta Cerd.); pron. mod. *kræwps* (oït per Casacuberta, a Ribes de Freser, c. 1920).

Esments antics: *Keros Albos* al final del s. IX (en l'acta de consagració de la Seu d'Urgell), *Chers Albs* (al capbreu de l'acte, còpia s. XII) (P. Pujol, «Estudis Romànics» II, 1917, 92ss., # 202); *Chers Albs* s. XII (Pujol, *Documents Seu d'Urgell*, 5, 1); *Queralbs* 1198 (*BRABL* VII, 88), 1283 (*RLR* IV, 54); *Queralps* 1359 (*CoDoACA* XII, 86). Interessa la referència que hom hi fa com «en *Rochis Albis*» en un doc. de 1102 (Alart, *InvLC* s.v. *roca*).

Homònims: 1) *Queralbs* [*kəɾáps*], un indret en el terme de Roses i Palau-saverdera (JCor. 1964), nom que apareix en document anterior a l'any 1000 com *Cheros Albos* (Abadal, *Cat. Car.* I, 112). 2) Segons es palesa en un escrit de 981, existia un lloc amb aquest nom entre St. Genís de Fontanes i Argelers (Vallespir): «... in Vallis Magna ... et ... Alane, et in *Corros* [sic] *Albos*» (ib., II, 213.1). 3) El *pic de Queralb*, 2262 m d'alt., que separa Andorra del País de Foix, damunt la coma de Ransol (*GrEncCat* s.v. *Queralb*); deu ser *Chero albo*, que segons Balarri *Oríg.*, ed. 1964, 258) es dona, en un doc. de 1000, a la vall d'Andorra. 4) Hi ha la *mntanya de Queralbs* en el terme de la Selva de Mar, Alt Empordà (*GrGeogrComCat.* IV, 301).

QUERALT < *CARIU ALTUS

1. *Castell de Queralt*. Antic castell que pren el seu nom del cim alt que culmina la *serra de Queralt* dins el terme de Bellprat (Anoia), al límit amb la Conca de Barberà. Fou inicialment centre de la *baronia de Queralt*, la qual comprenia, a més, la vila de *Santa Coloma de Queralt*, i els termes de Bellprat, Aguiló i *Rocafort de Queralt*; pron. *kəral* (JCor. 1931, oït a Fiol).

Esments antics: *Chiralto* 960 (Font Rius, *Cart. Pobl.* I, 10); *Cheralto* 986, 987 (*DECat.* VI, 928a51; *Liber Feudorum Maior*, 294); Guillelmus Bernardus de *Cheralt* 1038-1058 (Font Rius, *op. cit.*, 39); *Cheralt* 1151 (Kehr, *Papsturkunde*, p. 329); «*Petrus de Cheralt ... aquam de Cheralt ... ecclesie de Cheralt ... castellum de Cheralt*» 1167 (*Cartulari de Poblet*, I.E.C., Barc. 1938, 140-41); Albertus de *Caralt*, G. de *Charalt* 1179 (*El «Llibre Blanch» de Santas Creus*, ed. F. Udina, Barc., 1947, 223); «*castro de Cheralto sive de Sante Columba*» 1192 (Miret, *Cases de templers*, 337); *Cheralto* 1232 (ib., 356), *S. Columbe de Queralto*, *S. Christophori de Queralto* (*Misc. Griera*, I, 376).

2. *Castell de Queralt*. Antic castell, ara en ruïnes, que s'alçava al *puig de Queralt* (2155 m d'alt.), dins el terme del municipi de Músser i Arànsér (Baix Cerd.), a ponent d'Arànsér, prop del *coll de Queralt* (2030 m); pertanyia als comtes de Cerdanya.

Ponsich (*Rep. Top.* 150) inclou: *castrum de Cheralt*, - *de Queralt* 1035-68, 1061, 1068-95, 1095, 1109; - *de Cheralto* 1095-1109, 1135, *colle de Querald* 1266, *Cheralt* 1270, *Queralt* 1628.

3. *Santuari de la Mare de Déu de Queralt*. Dins el terme de Berga (Berg.), al nord-oest de la ciutat, i situat al cim de la *serra de Queralt*, al vessant oriental de Castellberguedà; *castrum de Cheralt* 1061 (Miret, «*Revista de Bibliografia Catalana*» IV, 1904, 11).

4. Altres topònims: *Queralt* [*kəral*], partida entre Peracalç i Collegats, registrat per JCor. 1963 a Montcortès de Pallars; *Caralto* [*kəralto*], indret a la serra de Penablanca, Jusseu (Graus, Baix Ribag.).

JCor. 1965; *GrGeogrComCat.* (XV, 138) entre masos i veïnats de Mosset (Conflent) esmenta, al costat de *la Querola*, *Queralt*, al qual hom es refereix com «mansus de *Queraut*» 1279, 1321, i «mansus, locus de *Queralt*» 1362, i com *Caraut* s. XVIII (Ponsich, *Rep. Top.*, 113).

5. *Can Queralt*, a St. Andreu de Llavaneres (Maresme), prop de St. Vicenç; *Can Queralt*, caseriu en el terme de Vic, a 2 km al sud de la ciutat; també un barri de Vic; *Casa de Queralt*, a Morvedre (B. Palància, JCor. 1961).

Queralt és nom de família, ben conegut. I notem: *Queraltó*, cognom; forma dimin. de *Queralt*.

QUERALTILL

Masia i antiga quadra de les Pallargues (Segrià); esmentat en el cens de 1359 com *Queraltil* (*CoDoACA* XII, 51); es tracta d'un diminutiu de *Queralt* en *-ill* < -ĪCŪLU; cf. *Altadill*, que s'explica com a diminutiu d'*Altet* (*OnomCat.* II, 171a28ss.).

QUERBENET, el Roc de

Elevació de 1847 m d'alt. a la carena entre els termes de Llo i Er (Alta Cerd.), entremig del puig Comadolç i la tossa d'Er; *GrGeogrComCat.* (XV, 390) s'hi refereix com *la roca de Carbanet*. Una tradició sobre una intervenció divina hauria estat a la base del qualificatiu *benet* < BENE-DICTA; cf. *el pic Maleit*, un dels cims del massís de la Maladeta.

QUERCORB < *CARIU CŪRVU 'roc corbat'

Nom d'un antic castell, desaparegut, prop d'Arles (Vallespir), ja existent a l'època carolíngia; avui hi ha la pagesia de *Santa Creu de*

Quercorb, a la dreta del Tec, que pren el seu nom de l'antiga església d'aquest lloc, situada al vessant d'un roc; es creu que el *castell de Quercorb* s'aixecava sobre el cim d'aquest roc (= quer); vegeu *GrGeogrComCat.* (XV, 62b).

Ponsich (*Rep. Top.* 73) ens dóna aquesta documentació: *Castro Corbi* 832, «locum que vocant *Castro Corbi*» 993; «alode *Castelli Curvi*» 1011; *Chercurvo* 1158, 1159; «mansum de *Coll de Quero Curvo*» 1194; *Quercorp* 1278, 1328; «ribera del Celleret o de *Santa Creu*» 1531; «torrent de *Santa Creu*» 1570; «... *Mas Quercorp*, dirruit, a *Santa Creu*, terme de Fontanills» 1571; *Santa Creu de Quercorp* 1679.

És freqüent l'ús de CURVUS 'corbat, corb' en la toponímia catalana: *Riucorb*, *Montcorb*, *Rocacorba*, etc. (*DECat.* II, 923b26ss.).

Homònims: Alart (*InvLC*) cita *Cher corb* 1154, a Bellestar (Fenolleda); *Quer Corp* 1293, 1360, a Cotlliure; *Quer Corben* [sic] i la *serra de - -* 1339, 1369 a la vall de Conat (Conflent). I, a més, un *Quer Corb* apareix en un doc. de 1011 inclòs en el *Cartulari* de la Seu d'Urgell: «... ipsum kastrum de Thor ... et ipsam rocam de *Cher Corb* ... et in ipsa rocha de *Cher Corb* faciat ibi kastrum» (*GlMedLatCat.*, col. 406.30ss.).

QUERFÉS

Nom antic d'un lloc a Engolasters (Andorra): «et la una terra al *Querfés*, affrontat in terra de Berenguera ... Terça terra és al *Querfés*» (*Cart. And.* II, 101.8, 13). No en tenim més informació. És tracta de *fes* 'badat, mig partit' (FÍSSUS), par.-adj. de FENDRE.

QUER FORADAT, el

Poblet pertanyent al municipi de Cava (Alt Urgell); normalment es diu *el Quer* [əl kɛ]; està situat al peu de la serra del Cadí, damunt la riba esquerra del *torrent del Quer* (afluent del Segre), i a llevant del *puig* o el *tossal del Quer* (1816 m d'alt.) (*GrGeogrComCat.* XV, 352-3).

En un document de 1075 s'escriu *chero foradad* i en el Capbreu de Bescaran (a. 1635) hom s'hi refereix com *Quer fenellat* (Balari, *Orig.*, ed. 1964, p. 70). En el cens de 1350 es grafia *Lo Quer* (CoDoACA XII, 89).

En una nota en l'*Anuari de l'Assoc. Excurs. Catal.* (I, 7), s'indica que sobre el tossal del Quer hi havia una mina o un *forat*, que comunicava aquest tossal o l'antic castell que hi havia amb el Segre. Això explicaria el qualificatiu *foradat*. D'altra banda, s'hi fa constar, a més, que al mig del poble s'aixeca a plom una roca coronada de tres cases, i, per tant, és possible que la noció de *foradat* o *fenellat* tingui a veure amb aquest penyal.

Hi ha notícies d'un altre *Quer Foradat*: en un document de 1004 inclòs en J. Serra i Vilaró (*Baronies de Pinós i Mataplana*, Barc., 1930-50, III, 231), un lloc dit Mulnelo *in valle Bucaranensi* (la vall de Brocà), prop de Bagà (Berguedà), té afrontació «in Cher Foradado»; es tractaria del lloc que es diu *Santa Fe de Quer* (ib., 274), actualment un «ermitatge» a la dreta de Bastareny.

QUERFORC, el pic de

Muntanya de 2650 m d'alt., en el terme de Portè (Alta Cerd.), al límit amb el País de Foix, i prop de l'Hospitalet. No en tenim documentació antiga i, altrament, hi ha variació en la seva ortografia entre *-forc* i *-fort*. En el mapa de l'Institut Géographique National (França), No. 2249 ouest, es grafia *-forc*, però en *GrGeogrComCat.* (XV, 246), *-fort*, i així també en el DCVB. JCor., que va passar pel peu d'aquest pic l'any 1931, anota *Querforc*. Tot suggereix que hi va haver vacil·lació entre les dues formes, ço que no estranya atesa la feblesa de les dues oclusives sordes, *-k* i *-t*, rere *-r*.

Els qui hi veuen *Querfort* tindrien a la vista *Montfort*, *Rocafort*, etc., però notem la presència del *pic de Peïraforca* a la mateixa zona, i *Pedraforca*, muntanya de dos cims a la serra del Cadí. Sembla, doncs, que *forc*, *-a*, fou usat en la toponímia com a adjectiu en el sentit de 'forcat'.

QUERRAMAT

Antic lloc que es trobava en el terme de Ral (Capcir). En alguns documents antics hom s'hi refereix com *villula* o *casula*: *villula de Carramat* c. 908, *casula de Cherramad* 1087, *Carramat* 1308, *locus de Carramato* 1353 (Ponsich, *Rep. Top.* 134).

Segons sembla es tractava d'un caseriu al veïnat d'un penyal cobert d'arbusts i de ramatge. El penyal en qüestió (*Querramat*) devia ser també prop del poblet d'Odelló, en el terme Ral, al qual hom es refereix com «*vilarunculum ... Odelonem de chero ramatum*» en una butlla de Sergi IV del 1011 (*GrGeogrComCat.* XV, 245b).

QUER REDON

Nom antic que s'esmenta en un escrit de Sant Martí de Canigó de 1020: «*terminantur uero termini ... in Portella, et chero Rotundo ... et in chero de Carrega pauch*» (*GlMedLatCat.* 404,25).

A més, com s'ha notat en *DECat.* VI, 928b45, deu tenir la mateixa base de *CARIU ROTUNDU *el Carradon* que apareix en l'afrontació d'Estamariu en el *Spill* de Castellbò (a. 1518), f. 93r, i *el Turmo Carraduno*, que JCor. 1917 té registrat a Serradui (Alta Ribagorça). Notem *Porraduno* a Roda (Alta Ribag.) que suposa PODIU ROTUNDU.

QUER ROIG, *el puig de*

Turó de 670 m d'altura, a la línia divisòria del Vallespir i l'Empordà, tocant als termes de Banyuls de la Marenda, Cervera i Portbou. Apareix escrit *podium Cariorubio* en doc. de 981 (Ponsich, *Rep. Top.* 35). Al seu cim es pot veure avui les runes del *castell de Querroig*, que es creu que és del s. XI, i que s'esmenta com *castrum de Carroig* en un document de 1385, i *castrum de Caroig* l'any 1700 (*ib.*).

Interessa l'observació de JCor. (*Entre dos lleng.* II, 73, n. 4), qui ens diu que no cal entendre *roig* en el seu sentit del cast. *rojo*, és a dir,

'vermell', sinó com 'rogenc' o 'rogenc fosc'. *Quer Roig* s'explica per la base de CARIU RUBEUM amb la solució de -BY- > -ž- (esdevingut ċ al final); amb una altra solució de -BY- tenim *Querrubí* > *Corrubí* (vegeu l'article que segueix).

Existeix, a més, el *cingle de Querroig* en el terme de Vilallonga del Ter (vall de Camprodon), amb testimonis de «*rocha*» del *Quer Roig*, 1568, i *serrat de Quer Roix* 1560 (ib., 73). Un altre topònim amb aquest nom es donava també prop de Bassegoda (Garrotxa) segons doc. de 957: «in pago Bissuldenense ... in ualle Albiniane ... pergit usque ad flumen Sambuce [la Muga] ... et cairo Rubio ...» (*MarcaHispan.* col. 875).

CORRUBÍ (< QUER RUBI)

Poblet de l'Alt Berguedà i el Ripollès, prop de St. Jaume de Frontanyà (Berg.) i en el terme de Viladonja (Ripoll.), recentment esdevingut despoblat; *GrGeogrComCat.* I (publicat l'any 1981) parla de l'antiga parròquia de *Sant Llorenç de Corrubí* i del *mas de Corrubí*, ja deshabitats (p. 334); hi ha, a més, el *rec de Corrubí*. JCor. 1931 registra *kurubí*.

S'esmenta en l'acta de consagració de la Seu d'Urgell, al final del s. IX: «De inde ipsa parrochia de Frontiniano cum *Kerubio*, uel Montenegro» (P. Pujol, «Estudis Romànics» II, 1917, 106, 125); a la còpia del s. XII es grafia *Cherrubio* (p. 114, 224). Endemés, és possible que hom s'hi refereixi en aquest exemple que el *GlMedLatCat.* 406, cita d'un doc. de 1031 inclòs en el *Cartulari* de la Seu d'Urgell: «masos .II. qui sunt in *Cher Rubi*».

Prové de *CARIU(M) RŪBĒU(M) 'penyal rogenc', amb la solució de -BY- > -bi (cf. *llavi* < LABIUM); *Querrubi* (amb assimilació vocàlica) > *Corrubí*, i d'allí *Corrubí* amb el trasllat de l'accent que s'ha donat en d'altres composts de *rubi*: *Font-rubí*, *Rubí* < *Ri(u) Rubí* (*DECat.* VI, 928b60).

Notem JCor. registra: 1) *Corrubí* (amb l'accent en *u*), nom d'una masia en el terme de Vidrà (Ripollès, 1953); 2) *kurubí*, una partida en el terme d'Er (Alta Cerd.), que consta d'una pleta i del vessant entre el

rocatser rogenc de Calabroda i el gegantesc roc del Torigall, també rogenc (1958); 3) *kurubís*, amb la *-s* afegida, una partida a Aiguatèbia (Conflent, 1958).

A més, existia un lloc poblat *Quer rubi* prop de Castellnou dels Aspres, constant de dues caseries, documentat ja des del s. XII: *Cerubi d'Avall* 1172, *Querubi*, *Che-* 1179, 1180, 1322, *Curubio superiori* 1329, *Curubi* 1369, 1376, *Corubi* 1395; en documents del s. XIX s'escriu *Cubri*, *Cubry* (Ponsich, *Rep.Top.* 35). Avui hi són una partida i un mas dits *Cubrís* (grafiat *Coubris* en el mapa de l'Inst. Géogr. Nat. França, No. 2249 est). Suposa *k(u)rubí* > *kubri* (per metàtesi de la *r*); la *-s* pot ser afegida com a marc del plural, com sigui que el lloc constava de dues caseries.

Apèndix

L'origen de Cardedeu

Per a l'origen de *Cardedeu*, la coneguda vila del Vallès Oriental, s'han proposat diverses bases. En els escrits antics apareix grafiat en forma llatinitzada com *Caro titulo*, *Cartitulo*, *Cardetulo*, i ja en forma catalana com *Cardedol*, i després com *Cardedeu*.

El DCVB rere declarar com «incerta» l'etimologia d'aquest nom va afegir: «però sembla probable que sia compost de *car* (= quer) *de deu*, que significaria 'penyal de [la] font' ...». Aquesta identificació no era, dins els fets fonètics i gràfics del període preliterari català, incompatible amb la forma *Cardedol* (vegeu infra), car com és sabut *deu* 'font', que probablement prové d'un preromà *DOCE (*DECat.* III, 107b45ss.), es deia *dou* (< *doð*) abans de passar a *deu* com *crou* (CRÛCE) > *creu*, *vou* (VOCE) > *veu*, i recordem els casos de *-w* passats a *-l*: *guau* > *gual*, *arraïu* > *arrail* > *arrel*. JCor. a l'article *Cardedeu* de l'*OnomCat.* (III, 267-68) va preferir aquesta etimologia damunt l'altra principal proposada.

Dos filòlegs van veure al final de la forma *Cardedol* el sufix compost *-ĒTŪLUM*, que consta de *-ĒTU* / *-ĒTA*, sufix de sentit col·lec-

tiu, i -ULUS de diminutiu. Gràcies a les notes de JCor. en el *DECat.* (IV, 778a35ss., etc.) i en diversos articles de l'*OnomCat.* i també a l'estudi de conjunt recent de la Dra. Maria-Reina Bastardas (1994, 147ss.), avui coneixem millor els rastres toponímics d'aquest sufix que ha donat normalment *-ell* en català (*Pinell, Llorell, Olmell*, etc.), amb valor de diminutiu enfront de noms en *-et* (col·lectius): *Pinet* 'bosc de pins' i *Pinell* 'bosquet de pins', i, a més, per un tractament diferent *-èdol*. En documents antics de l'Alt Urgell apareix una muntanya a Nargó, escrita *Ozeredol* 1071, *Monte Auçeretoli* 1075, *Azredol* 1081, *Azeredol* 1099, que JCor. considera la continuació d'un llatí ACERETŪLUM 'bosquet d'aurons', format d'ACERES 'auró'; JCor. inclou aquest nom en l'*OnomCat.* en la forma que tindria modernament, val a dir, *Aurèdol* (II, 279b) i Reina Bastardas li assigna, amb menys propietat, la forma *Acerèdol* (p. 252). El mestre nota, a més, la presència d'un lloc antic a Osona (grafiat *Azereto* 932, *Azaredo* 945, 953, etc.), procedent del col·lectiu ACERĒTUM 'bosc d'aurons'. Notem que *Cercèdol*, que és nom d'un llogaret a la vall de Castellbò (Alt Urgell), i d'un altre lloc antic que estava situat prop de Rubí, Vallès Occidental (*OnomCat.* III, 354), perpetua *CERCETULUM, variant fonètica de QUERCĒTŪLUM 'bosquet d'alzinar', format de QUERCUS 'alzina' (ib.). I notem que *Cercet*, llogaret del municipi de Fullà (Conflent), documentat com *Cercedo* 947, 1007, prové de *CERCETU 'bosc d'alzines'.

Ara bé, Balari (*Oríg.* 243) veient un paral·lelisme entre els exemples antics de *Cardedeu* i *Cercèdol*, escrits *cartitulo* i *cercitulo*, va considerar els dos noms formes variants, i així volgué derivar *Cardedol* [sic] / *Cardedeu* de QUERCĒTŪLUM. No li va semblar plausible a P. Aebischer la derivació de *Cardedol* de QUERCĒTŪLUM i va suggerir, més aviat, una base en CARDETŪLUM 'matissar de cards'. En la seva opinió l'evolució devia ser CARDETŪLUM > *Cardedol* > *Cardedou* > *Cardedeu* (*RFE* XI, 1934, 340). Notem amb aquest motiu que segons que ens informa l'*OnomCat.* (III, 268b3ss.) havia existit un topònim toscà *Cardétole*, reflex de CARDETŪLUM, i que es documenta com *Carditola* 1193, i *Carditulo* 1115. Ara podem dir que això és un testimoni molt important a favor de la derivació de *Carde-*

deu de CARDETULUM, però el raonament d'Aebischer tenia un punt dèbil i és que no havia tingut en compte la qüestió de l'accentuació en *Cardedol*. Segons sembla, partia de la convicció que, com els exemples antics escrits *Cardedol*, s'accentuava a la síl·laba final com *Cardedól*, i en efecte la solució fonètica que suggeria amb aquesta base era plenament justificada; però a penes ens cal fer constar que el resultat normal de CARDETULUM havia de ser *Cardèdol*, i això, és clar, complica el quadre de desenvolupaments, car partint d'aquesta forma no es podia arribar a *Cardedeu*.

I de fet era principalment per aquesta consideració que JCor. va rebutjar CARDETULUM com a origen de *Cardedeu*. Ni la presència de *Cardétole* de la Toscana, no abonaria la tesi que postula l'esmentat mot llatí com a base de *Cardedeu*, car, com ens diu ell, era impossible un desplaçament d'accent en *Cardèdol* que fes possible el seu canvi en *Cardedeu* (*OnomCat.* III, 268b6ss.). Referent a aquesta afirmació de JCor., notem la conservació de l'accent a la síl·laba penúltima en mots com *escàndol* (< *escàndel*), *estrijol* STRIGĪLIS, i en topònims com *Ardèvol*, *Ardòvol*, *Arsèguel*, *Estèguel*, etc.; ens cal separar d'aquest grup, com a excepcionals, els topònims o mots acabats en *-i*, que han experimentat el trasllat de l'accent, com ara l'esmentat cas de *Querrubi* que es fa *Querrubí* (i d'on *Corrubí*), i *Fontrubi* > *Fontrubí*, i *escorpi* > *escorpi* (per a l'explicació d'aquest fenomen vegeu *DECat.* III, 552bss.). Altrament, JCor. nota en el mateix article que el canvi *oy* > *eu* (*crou* > *creu*) es podia produir només darrere una *o* tancada antiga i accentuada. Així, doncs, d'aquí la seva preferència per la tesi que explica *Cardedeu* com un compost *quer-de-deu* 'penyal de la font'. JCor. indica la presència d'un nom antic *Pera-de-deu* a Montnegre, lloc a la mateixa comarca que *Cardedeu*. Aquest nom apareix en la forma de *Petra de Dede* en un document de la fi del s. XII relacionat amb la fundació del monestir de Roca-rossa (*OnomCat.* III, 267b42ss.).

Acceptada la base *quer-de-deu* era necessari trobar una explicació per a les formes antigues que ens han arribat (*Caro titulo*, *Cartitulo*, *Cardetulo*, *Cardedol*), les quals en general no s'avenien bé amb els detalls d'aquesta derivació. Ja hem indicat a l'inici i repetim ací especificant més: el segon element del compost *quer-de-deu* suposava una

evolució com segueix: *DOCE > *dodz(e)* > *doð* > *dow* i d'on *dew* (com *crou* > *creu*). JCor. veu en la -l de *Cardedol* la -*ω* semivocal consonantitzada (com en el cas de *guau* > *gual*), i nota, amb aquest motiu, *font de les Dols* a Bena, terme d'Enveig (Cerdanya). Pel que fa a l'inicial *Car-*, JCor. observa que la vocal de *quer*, que es trobava en posició pretònica, i amb -*r* tancant la síl·laba, es podia canviar en *a* (com ens ho testimonien la grafia de molts dels composts de *quer* com ara *Carmançó* per *Quermançó* que apareix en Desclot, i en molts d'altres noms, com *Carramat*, *Corrubí*, *Caralbs* (vegeu ací aquests articles). La forma *Caro titulo*, que apareix primerament en un document de 941 de Sant Cugat, seria una llatinització fantasiosa d'un monjo d'aquest monestir, i *Cartitulo* en seria una imitació per d'altres escriptors (*OnomCat.* III, 267a46ss.).

Amb tot, però, ens trobem amb cert escrúpol, i és que tots els exemples que tenim en forma catalana sempre apareixen escrits *Cardedol* i no n'hi ha ni tan sols un exemple de *Quer-* o un que acabi en -*ð* o en -*u* final, **Querdedoð* o **Cardedou*. De fet, com demostrarem a continuació, tots els testimonis antics es poden justificar partint de *Cardèdol*; així formes com *Caro titulo* o *Cartitulo* corresponen a llatinitzacions poc reeixides d'aquest mateix nom accentuat en -*dè-*, el qual és explicable per la seva banda per *CARDETŪLUM*, per la qual cosa ens caldrà trobar un factor secundari que facilités el pas de *Cardèdol* a *Cardedeu*.

El primer testimoni, escrit *Caro titulo*, apareix en un document de 941 de St. Cugat (*Cart. de St. Cugat* I, # 20, p. 21.3). Segons sembla, l'escriba havent vist sota el nom *Cardèdol(o)* dos elements, *car-* i -*dèdol*, ha llatinitzat, a la seva manera, el primer com *caro* i el segon com *titulo*, forma que té la mateixa accentuació, i cal reconèixer que, si no fos per la consonant inicial sorda, no era una llatinització sense lògica de -*dèdol*. No podem dir quin significat donava l'escriba a *titulo*, però és possible que l'hagués entès com '(títol de) propietat', i el lloc en qüestió com 'propietat valuosa'. De tota manera, com ens diu JCor., la pensada del monjo escriba va tenir èxit i així trobem *Carotitulo* en un doc. de 1185. En d'altres documents, de 1073, 1132, s'escriu *Car-*, *Kartitulo* (*OnomCat.* III, 267a50ss.), amb llatinització imperfecta però

més d'acord amb CARDETULUM. Observem que els escriptors de St. Cugat grafiaven l'esmentat *Cercèdol* del Vallès Occidental (que prové de CERCETŪLUM) com *Cercitulo* 973, 986, 1060, i *Circitulo* 1075 (ib., III, 354a26ss.).

La forma *Cardetulo*, llatinització més reeixida de *Cardèdol*, ja apareix el 972 en un altre document de St. Cugat i després el 1020. De fet, sembla que l'escriba tenia la clara noció que el nom es derivava de CARDETULUM. Els altres exemples que documenta l'*OnomCat.* són tots en la forma catalana, escrits uniformement *Cardedol* (per *Cardèdol*): 1066, 1072, 1073, 1107, 1129 i 1287.

El primer testimoni de la forma moderna, *Cardedeu*, apareix en un document en llatí de 1264 (ib.). Però tot indica que per aquells anys aquesta forma no hauria de tenir molt ús, car en la carta de població, de 1272, que el rei Jaume I concedeix als habitants d'aquest lloc, el nom es grafia regularment *Cardedol* en sis casos esmentats: « ... loco que dicitur *Cardedol* ... ville predictae de *Cardedol* ... villam predictam de *Cardedol* ... » (Font Rius, *Cartas de población*, # 321, ps. 477- 78). Es llegeix igualment *Cardedol* en doc. de 1274 (ib., # 326, p. 487), i també en un de 1287 (supra). La variant *Cardedeu* sembla haver-se generalitzat en el segle XIV si hem de jutjar pels exemples de 1315 i 1359 (*OnomCat.* III, 267a40ss.) i del fogatge de 1358, on s'indica que la «parròchia de *Cardedeu*» tenia «XXV fochs» (Pons Guri, *BRABL* XXX, 1963-64, 433a).

La documentació a mà suggereix que les dues formes alternaven als últims decennis del s. XIII. Ara bé, exclosa la possibilitat que hi hagués tingut lloc el trasllat de l'accent en *Cardèdol* per un procés fonètic espontani o per analogia, l'únic recurs que ens queda és apel·lar a l'etimologia popular. Amb aquest motiu, recordem que *Cardèdol*, nom de sentit gens transparent per a la gent del segle XIII, podria invitar alguns a intentar de trobar-ne un significat. Això immediatament ens fa pensar en *quer*.

És molt probable que hom associés l'element inicial *Car-* de *Cardèdol*, amb el mot *quer*, que apareixia com a primera part dels topònims coneguts i freqüents com *Queralt* i *Queralbs*, i en la seva posició pretònica en *Cardèdol* sonava, si no igual, no gaire diferent del *quer-*

d'aquests noms, a més del fet que era paraula encara d'ús en la llengua amb el significat de 'roca, penyal'. I un cop associat *Car-* amb *quer* era natural analitzar el nom en qüestió a base de *quer-de-* per a acabar de veure-hi *quer-de-dol* / *-dou*, forma que havia d'abocar en *quer-de-deu*. Referent a aquest darrer punt observem que, segons tots els indicis, a la segona meitat del segle XIII, la llengua encara vacil·lava entre *crou* i *creu* (vegeu *DECat.* II, 1047a13ss.).

Aquesta explicació concilia els dos punts de vista, demostrant que havien participat en la formació de *Cardedeu* tant *CARDETŪLUM* com *quer*. Això ens explica la divisió d'opinió entre els filòlegs de quin dels dos fos la base. Interessa afegir que, en realitat, JCor. mateix al principi sembla haver vist en el fons de *Cardedeu* la forma *Cardèdol*, d'acord amb la documentació antiga, i que havia canviat de parer sols últimament per haver-se topat amb el problema del desplaçament de l'accent. El cas és que en el *DECat.*, en tractar d'explicar el mot *herbei* 'lloc de molta herba' d'*HERBĒTŪLUM* per un intermediari **HERBECLU*, crida l'atenció sobre *Cercèdol* i *Cardèdol* com a altres descendents del sufix compost *-ETŪLUM* (IV, 778a31). No dubtem que tenia present els exemples antics de *Cardedeu* escrits com *Cardedol*, puix que no hi ha cap altre lloc amb aquest nom. M.-R. Bastardas en el seu esmentat llibre i referint-se a aquest esment fa constar que JCor. no en dóna ni la localització ni cap altra dada (1994, 254).

La identificació de *Cardèdol* com a continuació de *CARDETŪLUM* ve a incrementar els topònims catalans que perpetuen el sufix compost *-ETŪLUM* amb la solució *-èdol*: *Cercèdol*, *Aurèdol*, *Cardèdol*. Sembla que hem de considerar un altre rastre del mateix sufix el nom de lloc que es grafia llatinitzat *Arcedolo* (per *Arcèdol*) en unes afrontacions de Vistabella del Maestre (Alt Maestrat), a. 1381, com ho sospita JCor. amb una interrogació s.v. *Arç* de l'*OnomCat.* (II, 222a26ss.). I no ens sorprendria trobar-ne més descendents en el futur. Per ara, podem dir que *-ETŪLUM*, diminutiu del sufix col·lectiu *-ETUM*, tenia una presència considerable en les terres catalanes al costat d'aquest.

Aquesta conclusió reforça la tesi de JCor. que els noms de lloc en *-ell* (*Pinell*, *Olmell*, *Llorell*), enfront de *Pinet*, *Olmet*, *Lloret*, perpetuen

el sufix -ETŪLUM per un desenvolupament fonètic normal. Amb aquest motiu ens diu JCor.: «Els topònims catalans en *-ell* sovint es troben designant indrets, menys importants, a la vora d'un altre nom en *-et* < -ĒTUM: vora Lloret de Mar hi ha Llorell, famosa platja però deserta ...; no lluny d'Espinalbet, en l'Alt Berguedà hi ha el llogaret pirinenc d'Espinabell (< Espinalbell SPIN-ALB-ETULUM) ...» (*DECat.* IV, 778a35ss.); vegeu a més M.-R. Bastardas 1994 (ps. 147ss.) que dedica a aquesta qüestió tot un capítol.

De fet, en la toponímia catalana també es troba un reflex en *-ell* de CARDETULUM. Es tracta de *Cardell*, territori extens amb un veïnat molt antic, agregat a Fraga (*OnomCat.* III, 268b14), i, a més, un reflex de -ĒTUM: *Cardet*, poble agregat a Barruera (vall de Boí) (ib., 270a55).

Atribuïm la solució *-èdol* < -ETULUM, al costat de *-ell*, a la influència de la forma corresponent en *-edo* < -ETUM. Suposem, doncs, que a l'època pretèrita quan hom deia encara **cardèdolo* i **cardèdedo*, la consciència que aquell era un diminutiu d'aquest va ajudar a la conservació de la *o* posttònica en algunes bandes.

JOSEPH GULSOY
Universitat de Toronto

NOTA ADDICIONAL

QUERENCA, *ça Clau*

Citat per Philip D. RASICO, *Toponímia històrica del terme de Cotlliure segons el capbreu de l'any 1292*, dins *Estudis de lingüística i filologia oferts a Antoni M. Badia i Margarit*, II (Barcelona 1995), ps. 183-198. L'analitza com *quer* + *-enca* 'del quer, penyal' (f. del sufix adjectiu *-enc* < germ. *-ing*), cf. *riberenc*, *costenc*, *muntanyenc*. Pel que fa al primer element, notem que *clau* (CLAVIS) s'ha usat en la toponímia catalana en el sentit de 'paratge enclavat dins d'un altre' o 'tascó d'un terme que es fica dins d'un altre' (vegeu *DECat* II, 747a38ss. per exemples antics i pels noms de lloc registrats per Corromines; a més, *OnomCat* III, 387b48ss.); així, doncs, *ça Clau Querenca* era el nom donat a un tros de terreny tot cobert de *quers* que entrava dins un altre.

BIBLIOGRAFIA

(Treballs no citats complets)

- ABADAL, R. D' (1926-1955): *Catalunya Carolíngia*, II: *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 2 vols., Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1926-1950, i 1952; III: *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 2 vols., Institut d'Estudis Catalans, 1955.
- (1954-1955): *Com neix i com creix un gran monestir pirinenc abans de l'any mil. Eixalada-Cuixà*, dins «*Analecta Montserratensia*» VIII, ps. 125-339.
- ALART, B. (1880): *Cartulaire roussillonnais*, Perpinyà.
- *Inventari de la Llengua Catalana* (materials reunits per Alart per a un diccionari medieval català; inèdit, conservat a la Biblioteca Municipal de Perpinyà).
- ALIBERT, L. (1966): *Dictionnaire occitan-français*, Toulouse.
- ALSÍUS I TORRENT, P. i PUJOL I CAMPS, C. (1880): *Nomenclátor geográfico-histórico de la provincia de Gerona*, Girona.
- AMÉ, É. (1897): *Dictionnaire topographique du département du Cantal*, París.
- BALB = «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona».
- BASTARDAS I RUFAT, M.-R. (1994): *La formació dels col·lectius botànics en la toponímia catalana*, Real Acadèmia de Bones Lletres, Barcelona.
- BOLÒS I MASCLANS, J. i MORAN I OCERINJAUREGUI, J. (1994): *Repertori d'antropònims catalans* (RAC) I, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.
- Cartulari d'Andorra*, p. p. C. BARAUT.
- Cartulari de «Sant Cugat» del Vallès*, I-III, p. p. J. RIUS SERRA (1945-1947), Barcelona.
- El Cartulario de Tavèrnoles*, p. p. J. SOLER GARCIA (1961), Castelló de la Plana.
- CARRERAS I CANDI, F. (1905-1918): *Miscelànea Històrica Catalana*, I-II, Barcelona.
- CERVERÍ DE GIRONA (1988): *Lírica*, I-II, a cura de J. COROMINES, Barcelona. Curial.
- COROMINES, J. (1965-1967): *Estudis de toponímia catalana*, I-II, Barcelona, Barcino.
- (1976-1977) *Entre dos llengüatges*, I-III, Barcelona, Curial.
- (1973) *Du nouveau sur le toponymie occitane*, dins «*Beiträge zur Namenforschung*» VIII, ps. 193-308.
- Diccionari nomenclátor de pobles i poblats de Catalunya* (1964): Barcelona, Ed. AEDOS.
- FONT RIUS, J. M. (1969): *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid.

- FÖRSTEMANN, E. (1900): *Altdeutsches Namenbuch*, I. *Personennamen*, Bonn. *Llibre Roig* de Prats de Molló, text de 1643, inèdit (vist per JCor.).
- KEHR, P. (1926): *Das Papsturkunden in Spanien*, I. *Katalonien*, Berlín.
- MIRET I SANS, J. (1910-1913): *Les cases de Templiers i Hospitalers en Catalunya*, Barcelona.
- MISTRAL, F. (1878-1886): *Lou Tresor dóu Felibrige ou Dictionnaire provençal-français*, Ais-en-Provence.
- MORLET, M.-Th. (1968-1972): *Les noms de personne sur le territoire de l'ancienne Gaule du VIe au XIIe siècle*. II. *Les noms latins ou transmis par le latin*, París, C.N.R.S.
- NÈGRE, E. (1990): *Toponymie générale de la France*, Genève, Libr. Droz.
- RFE = «Revista de Filología Española»
- RLR = «Revue des Langues Romanes»
- SABARTHÈS, A. (1912): *Dictionnaire topographique du département de l'Aude*, París.
- SCHULZE, W. (1966): *Zur Geschichte lateinischer Eigennamen*, 2a ed., Berlín.
- TORRAS, C. A. (1905): *Pirineu català. Guia itinerari*, V, *Berguedà*, Barcelona.
- ÚDINA I MARTORELL, F. (1951): *El Archivo Condal de Barcelona en los siglos IX-X*, Barcelona.